

A SZÉKELY RUHA

Az ipari forradalom a Székelyföldön is egyre inkább szükségtelemné tette azt a hatalmas munkaerő-ráfordítást, amivel a hagyományos paraszti közösségek ruházatukat előállították. Az olcsó gyári anyagok fölöslegessé tették a kendertermesztést, csökkent a házi szövés presztízse, s a ruházati ipar képviselői egyre kevésbé tudtak mesterségük-ből megélni. A készruha térhódítását korlátozta ugyan a hagyomány, de az asszonyok divatos öltözetek utáni vágya egyszersmind siettette is. Racionális érvekkel kezdték megindokolni, hogy miért nem alkalmas a korábbi viselet: a lajbi túl szorossá, a több egymás fölé felvett, amúgy is túl bő rokolya túl meleggé, túl nehézé vált, *nem bírta a derekuk*. Először csak a rászánt anyag mennyiségét korlátozták, a felvett darabok számát csökkentették. A régi viselet azonban a ráfordított munka miatt is mind drágább lett: a boltit olcsóbban meg lehetett szerezni, és könnyebben ki lehetett mosni, nem kellett tucatszámra egyszerre szapulni. A régi, értékes és tartós finom posztó-, szőr- és szőttes anyagokat nem kótyavetyélték el: új, divatosabb ruhákat készítettek belőlük, vagy eladták, s boltit vettek az árukból. Ahol ezen kezdtek töprengeni, ott hamarosan *ki is öltöztek*, vagyis a városi divat nagyrészt diadalra jutott. Az ilyen falvakban csupán néhány öregember vagy asszony nem tudott szakítani megszokott öltözetével, amint azt 1993-ban egy 73 éves felsőrákosi asszony megfogalmazta: „Annyiszor mondták, hogy mé nem csináltatok magamnak köntöst, most

könnyebb volna, s nem olyan szoros, mint ez; nem szeretem, nem szeretem, immár így meghalok, ezzel a viselettel. Ez a rend, a fiatalok, azok már modizálnak, ilyen szűk szoknyákba, hogy nem tudnak egy jó rendöst lépni benne, s akkor hezza kosztüm s kabát ... Kosztümkabát s kosztümtánc. Most más a tánc es. Nem kívánom még látni se.” Ma már csak néhány udvarhelyszéki, felcsiki és gyimesi falu néhány öregasszonya gondolkodik hozzá hasonlóan. Ahol azonban már rég végbement a népviseletből való kivetkezés, ott a kegyeletnek alig maradt nyoma, legfeljebb a menyasszonyi ruhájukat és főkötőjüket tartogatják a nagyon öregek, hogy majd bele temetkezzenek, mint Háromszéken az 1970-es években.

A gyári konfekcióipar diadalra jutásával meglazult az ember és öltözete közötti korábbi szoros kapocs: végérvényesen szétvált a készítő és a viselő személye. A viselő legfeljebb a készből való választással befolyásolhatta ruházata külső képét, lemondva a hagyományos közösségi ízlés által lassan kialakított és hosszasan ápolt stílusjegyekről és azok gazdag jelentésrendszeréről, újfajta, mozgékonyabb és személyesebb identitáshordozó jeleket keresve. Ennek az ember és tárgy közé ékelődő elidegenedési folyamatnak az észlelése, továbbá az esztétikai kvalitásokat is felmutató és közösségi identitást is hordozó tárgyi (és szellemi) világ eltűnésének megtapasztalása egyes értelmiségiekben riadalmat keltett. Válaszreakciónkat – ami a pusztuló kulturális értékek felkutatásában és megőrzésében vagy legalább írott, rajzolt dokumentáció formájában történő megörökítésében realizálódott – kettős szándék vezette: megóvni a végleges megsemmisüléstől és feléleszteni, kevesebb, általánosabb, de markánsabb – ünnepi és nemzeti – funkcióval a Székelyföldön osztársadalmivá emelni: „Ha a népnek megvan a maga ruhája, hasonlóképp a főúri nőknek is, miért marad-

na ki a nemzeti ruházkodásból éppen az értelmiségi közép osztály?”¹ E mozgalom több közép- és kelet-európai országban már korábban beindult, s itthoni előzményei és párhuzamai is voltak.²

A székelyföldi, két világháború közötti folklorizmus kibontakozásában a gazdasági helyzet fokozatos romlása is szerepet játszott. A gyáripár megfosztotta a székelységet a háziiparból származó korábbi kereseti lehetőségeitől, miközben alig létesült itt a munkaerőt lekötő üzem. Ez már a múlt század utolsó harmadában foglalkoztatta a magyar államvezetést, csakhogy akkor még remélték, hogy a kézműipar újra fellendíthető, vagy legalábbis a nagyipar alapjává válhatik.³ Ez az elképzelés azonban nem vált valósággá. A világháború veszteségei és az általános gazdasági válság e nagytájat súlyos helyzetbe hozták: a kisebbségi

¹ BÁNYAI 1940. 24.

² HALASY 1989. 303–311. Az 1770-es években III. Gusztáv svéd király a skånei parasztviselet alapján kívánt egységes svéd viseletet bevezetni. 1817-ben a Stájerországot kormányozó demokratikus gondolkodású János főherceg népszerűsítette a népi öltözetet. A XIX–XX. század fordulóján és a két világháború közt Ausztriában polgári-kispolgári viseletegyletek kezdeményezték saját körükbe való beemelését. Nálunk ezt a múlt század végén HERRMANN Antal szorgalmazta a turizmushoz kapcsolva. Kolozsváron és Selmecebányán „néprajzi bálakon” előkelő hölgyek jelentek meg magyar, román, tót népviseletben. FÜLEMILE 1991. 70. Az 1930-as években a *Gyöngyösbokréta* mozgalom tudatosította a saját kultúra értékeit, s ezáltal öntudatot, önbecsülést adott.

³ A Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara (1892–1912) évről évre azon problémázott, hogy melyik faluban milyen kézműipari tevékenységnek vannak hagyományai, s azok hogyan fejleszthetők tovább, ennek megfelelően ipariskolákat hozott létre. Az állam segélyekkel próbálta ösztönözni a kiváló kézműveseket: kiállításokon minősítették, hogy kik érdemesek rá. Ilyen segélyből szervezték meg többek közt a háromszéki Első Székely Szövetség falusi bedolgozóinak népes táborát is, juttatták őket modernebb szövőszékekhez, és szervezték meg az áru értékesítését is.

sorba kerülő falvak lakóit az új államhatalom megfosztotta közös erdőitől és magasabb adókkal sújtotta. Az értelmiségiek a székelység etnikai identitását, vallásosságát, hagyományos kultúráját is veszélyeztetettnek érezték, de mivel az impériumváltás és az általános polgárosodás következményei együttesen hatottak, e két tényező szerepét nem tudták pontosan szétválasztani, hol az egyikét, hol a másikat abszolútizálták.

A megrendült gazdaságot, kultúrát, vallást és identitást nagy tömegekre ható demonstratív mozgalommal kívánták megerősíteni. Komoly reményeket fűztek ahhoz az elképzeléshez, amelyik a népművészetben „üzleti érték-forrást”, „elsősegély nyújtást” látott. HAÁZ Ferenc Rezsőtől tudjuk, hogy a bútortársaságnak kiválóan alkalmas csíki rokokosított Székelykeresztúron mind nagyobb mennyiségben szőtték a piac számára. Egy magyarói tanítónő a hímzett ruha készítését lendítette fel, egy katolikus plébános csipkét veretett stb. Azonban e termékek forgalmazása néhány agilis személyiség buzgalmán állt vagy bukott, így a székelykeresztúri Gyárfás Pálnén, a zabolai Mikes grófnén vagy az árapataki Dávid tiszteletesén és Csulak Magdán: „Természetesen ez a sokféle háziipari megmozdulás semmiféle biztatásra, propagandára, szervezésre soha meg nem indult volna, ha Bethlen Mária [grófnő] nincs, az ő gazdasági érzéke, rátermettsége, összekötései nélkül nem került volna piacra, és nem látott volna munkája ellenértékéért pénzt a székely.”⁴ Intézményes háttér és fejlett turizmus híján⁵ e vállalkozás nem hozott tartós eredményt. A tradi-

⁴ HAÁZ 1994. 64.

⁵ A kalotaszegiek és korondiak ma a fellendülő turizmusnak köszönhetően pénzelnek jól a hagyományosnak csak jóindulattal mondható kézimunkáikkal.

ción alapuló modernizációt sokan értetlenséggel fogadták: amikor 1930-ban egy csíkszentgyörgyi ifjú, Salamon Ferenc 30–60 orsós fonógéppel helyi kisüzemet próbált létesíteni, VÁMSZER Géza lelkesen üdvözölte a kezdeményezést,⁶ de SZÉPVÍZI BALÁS Béla így háborgott: „Ne sorvasszuk el a gyáriparral a székely tehetséget ... Még az én gyermekkoromban is télen gyapjú, nyáron kender háziszőtt ruhában járt a tanuló diák”.⁷ A gazdasági válságban a védekezés egy lehetőségének tűnt az igények redukálása. E felfogás az „igénytelen” háziipari készítményeket propagálta a pénzen vett városi divatcikkkel szemben. Azonban megőrzött darabok híján a szöttes ruha előállítás és megszerzése ugyancsak költséges volt.

A mozgalom vezéregyéniségei: HAÁZ Ferenc Rezső, DOMOKOS Pál Péter, VÁMSZER Géza, GÁL Ferencné és PÁL Gáborné múzeumalapítással⁸ vagy annak előkészítésével, így a Csíkmegyei Székely Kultúrház és Múzeum Előkészítő Bizottság létrehozásával,⁹ előadásokkal,¹⁰ újságcikkkel, tanulmányokkal,¹¹ a viseletet bemutató képeslapok forgalmazásával,¹² szövökör vezetésével¹³ és az egyház mozgásba hozásával szolgálták az ügyet. A Római Katolikus Nőszö-

⁶ VÁMSZER 1930b.

⁷ SZÉPVÍZI BALÁS 1930.

⁸ HAÁZ már jóval korábban, 1911-ben hozzáfogott a gyűjtéshez, 1913-ban létre is hozta a Székelyudvarhelyi Ref. Kollégium rendszeres gyűjteményét, kiállítással. A háború után a megfogyatkozott anyagot kiegészítette és újraszervezte (HAÁZ 1994. 91–94.). A csíki múzeumot DOMOKOS Pál Péter, GÁL Ferenc és VÁMSZER Géza alapították, és 1930. pünkösdjén meg is nyitották első nagy kiállítását (VÁMSZER 1976. 42.).

⁹ Csíki Lapok 1930. júl. 13.

¹⁰ HAÁZ 1994.; VÁMSZER 1976.

¹¹ Gyűjteményes kiadásaik: VÁMSZER 1977.; HAÁZ 1994. 5–49.

¹² HAÁZ 1994. 25–32.

¹³ VÁMSZER 1976. 45–46.

vetség *szóttésbálokat* szervezett, melyen csak házi készítésű népviseletben jelenhettek meg az értelmiségiek is. 1930-tól pünkösdként évente megszervezte az *Ezer székely leány napját*, a viselet, népdal, néptánc fesztiválját. Brassóban a magyar szolgálók az 1946-ig évente megrendezett *Magyar leánynapon* népviseletben vonultak fel, mentek templomba, táncoltak a Honteruson.¹⁴ DOMOKOS Pál Péter tanártársai rosszállása ellenére személyes példát mutatott: vasárnap és ünnepnap székely harisnyában járt, és a saját esküvőjére is abba öltözött.¹⁵

A második vonulat szónokai és újságcikkírói nemegyszer bombasztikusan fogalmaztak: a székely szóttés „az asszonyokon a mai züllött ruhatípusok között a tiszta csíki erdők-mezők csókjától illetett makulátlanságot jelzi”; a férfi ruha a „favágó” és „gátkötő” mártonferenci „székely kiklopszi erő szimbóluma”.¹⁶ „Meg akarja mutatni ez az ünnep a mi leányainknak, hogy boldogabbak, lelkileg és testileg épebbek, szerencsésebbek és gazdagabbak voltunk addig, amíg ősünk viseletét nem cseréltük fel városi ronggyal”. Valamennyien a kétféle ruházkodás szimbolikus tartalmait állították szembe. Az egyik pólusra az *ősi, saját, egyszerű, keresetlen, komoly, tartós, értékes, tisztességes, minden másnál szebb* háziszóttés ruhát, a másakra az *idegen, kozmopolita, értéktelen, züllött fényűző tarka rongyot* helyezték. A háziszóttés ekképpen az *ősi erények, a tradíciókhoz való ragaszkodás, a nemzeti és egyéni becsület, a becsületes életmód, az erkölcsösség, makulátlanság, testvéri összetartozás, erő és romlatlan izlés*

¹⁴ Az *Ezer székely leány napjára* nézve: VÁMSZER 1976. 45–46.; a brassói rendezvényről múzeumi népviseletgyűjtő munkám során hallottam, de a részleteinek ez ideig nem állt módomban utánanézni.

¹⁵ DOMOKOS 1990. 326.

¹⁶ Csíki Lapok 1930. jún. 8.

¹⁷ Csíki Lapok 1931. jún. 7.

megtestesítőjeként nyert magasabb minősítést a *káros hatásokat* magán viselő, a *belső meztelenséget, a munka szégyenlését, a kényelemszeretetet, céda könnyelműséget, erkölcsi pusztulást, széthullást* jelképező városi ruhánál.¹⁸ A szelektálással, egyes elemek túlzó kiemelésével, mások elhallgatásával e szövegek torz képet festettek a valóságról, ám egyszersmind két életforma és értékrend szembesülését jelezték.

A mozgalom a Székelyföld egészére kiterjedt: a református és az unitárius Nőszövetség és a bibliakörök jóvoltából szinte egyidejűleg megmozdult Háromszék és Marosszék is.¹⁹ Egyik háromszéki lelkes animátora a sepsiszentgyörgyi leánygimnázium igazgatónöje, Kernné Bibó Erzsébet volt. 1940 és 1944 között a magyar állam is ösztönözte a székely szőttesruha felújítását azzal, hogy az Ezer székely leány napját a budapesti Baross téren évről évre megrendezte.²⁰

Kezdetől fogva felmerült a hitelesség kérdése: ahol már nem hordták a viseletet, ott a felújításához szükséges eredeti ruhadarabokat a ládákból szedték elő. Mégis, hamarosan szükségessé vált a szervesen fejlemények kordába szorítása, mert „Egyesek a túl nagy buzgalom hevében nem vették figyelembe az eredeti székely ruha hangsúlyos jellegét, s önkényes változtatásokkal sok korcs készítmény megszületésének vetették meg az alapját”.²¹ „Szomorú dolgot volt alkalmam a tavaly egy úrnapi körmenetkor megfigyelni, nyilván összebeszéltek egy közeli falu leányzói, hogy ez alkalommal székely népviseletükben jönnék a városba. Valamiféle lájbiféle volt rajtuk, rikító színben,

¹⁸ Csíki Lapok 1930–1933., Csíki Néplap 1931–1934.

¹⁹ HAÁZ 1994. 25.

²⁰ Csíki Néplap 1941. december 6.; 1942. szeptember 6.

²¹ BÁNYAI 1940. 24.

csillogó karácsonyfa-díszféle sujtással, és ing helyett a legtöbbször színes divatos blúz volt, egy páron még éppen egy nagy ún. matrózgallér lógott hátul a lájbira. Egy-egy menyasszonyon is elszomorítóan sok otromba ízléstelenséget lehet látni a századok folyamán kialakult nemesen egyszerű, és mégis festői szép ősi helyén.”²² „De a leány sem a régi külső megjelenésében, a legtöbb helyen olyan meghatározhatatlan valami lett belőle, mert falusinak nem falusi, városinak még nem városi, olyan átmenet-féle. A férfinép deli harisnyájából sokféle priccses lett, s a sujtásos zeke nemzetközi zakó.”²³ „HAÁZ Ferenc Rezső a mozgalom eltévelyedésének láttára szükségesnek tartotta, hogy megrajzolja vidékek még meglevő ruhatípusait [...] E képek nemcsak a népviseletet rögzítik, hanem egyúttal módot is szolgáltatnak arra, hogy a városi leányok és asszonyok stílusos népies ruhamintákhoz jussanak.”²⁴ HAÁZ „nemzeti viselet kollekciója” Udvarhely-, Maros- és Gyergyó-vidéki modelljeivel elsősorban a székelyudvarhelyi tanítónő-jelölteknek kínált mintát, hogy „nemzeti öntudatuk megerősítésére” válasszának belőlük. A kreativitásnak is teret engedve kívánt határt szabni az elbizonytalanodó ízlés vadhajtásainak: megengedhetőnek tartotta, hogy a városi leányok a székely viselet már amúgy sem teljes sorozataiból kedvükre kombináljanak újat, sőt az eredeti darabokon is kisebb változtatásokat eszközöljenek, ha azok „nem veszélyeztetik a ruha karakterét”. Ő kezdeményezte a kötény *írásos* (szabadrajzú, főleg laposöltéses) hímzéssel való díszítését is, melyhez modelleket is tervezett.²⁵ A hagyományos lábbelit fekete harisnya

²² HAÁZ 1994. 52.

²³ HAÁZ 1994. 61.

²⁴ BÁNYAI 1940. 24.

²⁵ HAÁZ 1994. 25.

és cipő is helyettesíthette. A leányok *klárisgyöngyére* azonban gondjuk volt. A háromszékiek szakavatott útmutatót kaptak CSUTAK Vilmosné, dr. F(él) E(dit) és CS. BOGÁTS Dénes írásaiból.²⁶

Az így készült, többé vagy kevésbé hiteles új székely ruhák már a városi konfekciótermékek közt elfoglalt szereny arányuk miatt sem őrizhették meg egykori gazdag jelrendszerüket. Még helyenként jelezték viselőjük családi állapotát: Háromszéken pl. a nőszövetségek a leányoknak fehér kötényes és lájbis, az asszonyoknak fekete kötényes és réklis együtteseket készítettek. Elsősorban az etnikai és helyi identitást hangsúlyozták velük, és azokban a falvakban, ahol több felekezet is volt, az ahhoz való tartozást.²⁷ E ruhák szereplési alkalmakon és szőttesbálokon töltöttek be ünnepélyes és reprezentációs funkciót.

A láz nem bizonyult tartósnak. „E ruháknak eredeti szőttes anyagból való elkészítése a gyakorlatban sok panasza adott okot: anyaguk nagyon nehéz volt a könnyű, lenge bolti anyagokhoz szokott nők számára. A négy-öt-nyüstös szőttesek anyaga, merevsége mellett, igen tekintélyes súlyt nyom. Aztán a körülmények is kezdtek olyanok lenni, mintha valami ünnepélyes jelmezviselet lenne a megmozdulás, amelynek csak rövid élete lehet. Így alakult ki az a gondolat, hogy a városiak számára inkább a mindennapi ruhaviseletbe kellene bevinni a népies stílust, felhasználván gazdag díszítőanyagát a népviseletnek vagy a szabás mikéntjét, a jellemző színösszeállítást. [...] Ilyen elgondolás-

²⁶ CSUTAK 1933.; dr. F. E. 1940.; CS. BOGÁTS 1941.

²⁷ A háromszéki Szentiványlaborfalván külön szőtestet készítettek az unitáriusok és másfélét a reformátusok.

sal indult meg a magyaros díszítésű ruhaviselet mozgalma.”²⁸

A székelyruha-mozgalom kulcsszerepet játszott a már kivetkőzött és afelé tendáló tájak viselete karakterisztikus jegyeinek feltárásában²⁹ és a székely ruha felújításában. Ugyanakkor a hagyományait még őrző Csikban, Udvarhelyszéken és a Bekecsalján a viselet kontinuos fennmaradását vagy ünnepélyes funkcióban való továbbbőrzését eredményezte.

A kommunista korszak kezdetén a magyarság képvisellete szervezeti, az államhatalom hivatalos kereteket teremtett a népi hagyományok ápolására. E két fórum azonban másképpen értelmezte a népi művészeti tömegmozgalom célját és jelentőségét. A Magyar Népi Szövetség és általában a magyarság számára ez jelentette az identitás ápolása csaknem egyetlen lehetséges és bárki számára hozzáférhető formáját. Ezzel szemben a Román Kommunista Párt és a hatóság afféle „panem et circenses”, azaz inkább csak „circenses”-szerű figyelemelterelő szerepet szánt neki, számíttva rá, hogy humánus tartalmánál és esztétikai hatásánál fogva elégedettséget és jókedvet szül. E számítása be is vált.

A művészeti tömegmozgalmak számára készített „népviseletek” mindig a már meglévő „minták” alapján készültek, és mindig „kreatív” módon. A táncsoportok vezetői pl. a múzeumban dokumentálódtak ugyan, de csak annyiban alkalmazkodtak a megfelelő faluból, kistájrról származó darabokhoz, amennyiben azok elnyerték a tetszésüket. Ha nem, más vidékről való mintát választottak, s mindkét

²⁸ BÁNYAI 1940. 25–26. A magyaros öltözködési mozgalomról, melynek nyomon követése már nem feladatunk, lásd F. DÓZSA 1989.

²⁹ A kisebbségi néprajzkutatás intézményes feltételeinek hiánya miatt e kérdésről nélküle ma lényegesen kevesebbet tudnánk.

esetben „a színpad törvényei szerint” változtattak is rajta. A módosítást természetesen meghatározta a rendelkezésre álló anyag, illetve a kivitelező vállalat, rendszerint távoli városban, pl. a sepsiszentgyörgyiek esetén Csíkszeredában működő népművészeti szövetkezet kínálata is. Kivételesen falun még működő specialistához fordulva, hitelesebb, bár általában nem helyi ruhát készítettek. Az ilyen sorozatokat rendszerint a készíttető intézmény: vállalat, iskola őrizte, népi együtteseik tagjainak alkalmanként kiosztva.

Részint a székely ruha-mozgalom hatására, részint a fejlődés megkésettisége következtében egyes falvakban, falucsoportokban a kivetkezés folyamata nem zárult le teljesen, és a népviselet spontán utóéletét éli. Van, ahol még a legidősebb nemzedék néhány tagja állandóan viseli: ilyen pl. Csíkszentdomokos, Székelymuzsna, Parajd. Másutt hétköznapiakon az idős emberek már csak egyes darabokat hordanak, pl. a jobbágytelki férfiak harisnyát, szalmakalapot, ujjast, lájbit, a nők szoknyát, kendőt, míg a többség csak ünnepeken ölti magára. A falvaknak ebben a népes csoportjában (becslésem szerint ide tartozik több udvarhelyszéki, csíki és gyergyói és néhány bekecsalji falu) a legtöbb embernek van saját székely ruhája. Jobbágytelkén pl. a gyermekeknek általában egy egész rendjük, a nőknek 3–4 szoknyájuk, 2–3 ingük, 1–2 alszoknyájuk és kötényük, a férfiaknak egy harisnyájuk, 1–2 lájbijuk, 2–3 ingük és egy pár csizmájuk van. Csíkmindszenten már a gyermekek kapnak 1–2 rendet. Ezt a szülők a boltból is megveszik, mert a Hargita Szövetkezet eladásra is készíti. Itt még 1968-ban is része a kelengyének legalább egy, nemegyszer örökölt *szóttas ruha*.

Székely ruhát már a gyermekeknek többfelé csináltatnak, hogy a nagyobb ünnepeken szerepeljenek benne. A csíkmindszentiek első áldozáskor, bérnálásakor és a 8. osztály elvégzése utáni ballagáson veszik fel. Még a városi

iskolások közül is sokan konfirmálnak, ballagnak székely ruhában. Sok faluban viseletbe öltöznek a *csőszök*, a maguk szervezete *szüreti bálban*, aztán a *farsangi bálban*, továbbá a besorozott legények a *reguta bálban*. Több csíki faluban a besorozott vagy katonaviselt legények harisnyában, zekésen, Heródes katonáit alakítva feltámadás előtt a szent sírt őrzik, a nők pedig feltámadáskor lehetőleg szöttesbe öltöznek. Csíkban a nők székely ruhában ma mindenekelőtt lakodalomba mennek. A *gazdáné csepesszel* jelzi státuszát. A csíksomlyói és helyi búcsúra is többen ezt az öltözetet választják: pl. a csíkszentimreiek, zetelakiak stb. A felnőttek *kortárs találkozókon* is szívesen jelennek meg viseletben. Az anyáról leányra szálló vagy újonnan megszerzett egy-két rend viseletet az ilyen falvakban tehát ünnepélyes és reprezentációs – etnikai és (esetleg) helyi identitást kifejező – szerepéért őrzik. Erősen megfogyatkozott jelrendszerű, mégis új jelfunkciót is betöltő tárgyegyüttesek ezek: a megváltozott környezetben a hagyományápolás tudatos szándékát tükrözik. A jobbágytelkiek pl. a tudatosságot elsősorban Balla Antal fáradhatatlan munkájának köszönhetik, aki a hatvanas évektől irányítja a népi együttes tevékenységét és koordinálja általában a falu kulturális életét. „Büszkén vallják, hogy viseletük nagyobb része egyedi darabokból áll; más vidéken ismeretlen. A lájbik, ujjasok, harisnyák zsinórdíszítése specifikusan jobbágytelki. A nők kontyviselete is egyedi, sőt a kendő megkötési módja is. E nagyfokú öntudat és büszkeség élteti ma is a jobbágytelki népviseletet.”³⁰

³⁰ TAMÁSNÉ SZABÓ 1995. 73.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Vákát oldal]

ÖSSZEFOGLALÁS

Az erdélyi magyar viselet az összmagyaron belül bizonyos vonatkozásaiban másként alakult: konzervatívabbnak bizonyult, s e vonása az önellátás nagyobb szerepében és a régiesebb ruhadarabok hosszabb fennmaradásában mutatkozott meg. Nagyobb szerepet játszott itt a kendervászon, és a XIX. században már csak itt viseltek háziszövésű gyapjúruhákat. A férfi és női ruhatár sok egyforma ruhadarabot tartalmazott. Az 1830–1840-ig országszerte diadalra jutó kék posztó férfiruhák erdélyi hiánya KRESZ Mária szerint a társadalmi különbségek kifejezésének lehetőségeit csökkentette. Ugyanakkor Erdély-szerte színekkel jelezték a viselők életkorát. Az öltözet képét az egymás mellett élő etnikumok közti kölcsönhatások is befolyásolták.¹

A székelyföldi viselet az erdélyin belül szintén specifikus jegyeket mutatott. Korai periódusait éppen az Erdélyben hiányolt színes posztó jelenléte, 1848 utáni arculatát pedig a házi kendervászon és gyapjúposztó mellett az ugyancsak otthon szőtt színes, fejtős pamutvászon térhódítása határozta meg. A XIX. század második felében az asszonyok a fejtős szőttessel a népművészetnek mondhatni új műfaját

¹ FÉL–HOFER 1977. 710–711.; KRESZ 1956. 103–105. A kölcsönhatások közül KRESZ Mária általában a magyar hatást, s azon belül a nemesi öltözetnek a szász ruházatkódásra gyakorolt befolyását említi. Lásd még NAGY 1984b; 1993.

teremtették meg. E hovatovább korszerűtlenné váló foglalatokodásra és arra, hogy portékájukat a szomszédos tájak, így a Kis-Küküllő mente és Alsófehér vármegye lakosságának is felkínálják,² a szegénység, a túlnépesedés, de egyszersmind a kiszínesedő divattal való lépéstartás igénye is kényszerítette őket. A boltban itt is árult polgári lajbik, viganók, szoknyák, felsők helyileg kivitelezett és átfogalmazott változatait csak így tudták illendő mennyiségben biztosítani maguknak.³ A változatos gyári és házi anyagok, a másutt is ismert szabásformák és díszítésmódok egyidejű jelenléte és a viseleti divatok viszonylag sűrű, esetenként fél évszázadonkénti megváltozása alkalmassá tette e viseletet arra, hogy a társadalmi viszonyok hű tükörképévé váljék. Az új formák és színek az őket használó közösség körében meglepő gyorsasággal nyertek árnyalt, sokoldalú és mozgékony jelentésrendszert. Az újabb elemek legtöbbször a régebbiek leértékelődését eredményezték. A tárgyak útja így a társadalom értékhierarchiáját is tükrözte. A rendi korszakban a rang és társadalmi állás, 1848 után a tovább élő presztízs és a vagyon, mindenkor a fiatalság, és századunkban, a hagyományos közösségek bomlásakor az azokhoz való tartozás számított a legnagyobb értéknek. Így vándorolhattak ugyanazon anyagok, szabások, formák és díszítmények, illetve az ezek összekapcsolódását különféle módon megvalósító ruhadarabok a nemesektől a huszárenden levőig, majd a gyalogkatonáig, aztán a jobbá-

² NAGY 1978. 299.; LÁZÁR 1899. 489. Jelentősége a szász manufaktúrák termékei és a tót szőttek mellett itt kisebb volt.

³ A korabeli VÁNDOR (1839) és GEDŐ (1843) megfigyelését KRESZ 1956. 104., 170., 166. idézi: „Az előkelőbb katona leányok hosszú viganókat kezdtek viselni, mellyek ügyetlen csináltak, olcsó kelmők, s a a viselők szellemével rosszul egyező szabásuk miatt izetlenül néznek ki.” „Háromszéken s Csíkban a katonaleányok köntöst, azaz 'viganót' viselnek.”

gyokig, a fiataloktól az érett korúakig, majd az öregekig, a gazdagoktól a szegényekig, az értelmiségiektől, polgároktól, földművesektől a pásztorokig, a saját etnikum tagjaitól a másokéig: a románokig vagy a cigányokig, majd vissza.

A viselet elemzése a már említett szüntelen jeltermelésen és jelértelmezésen kívül az emberi viselkedés több más sajátosságára is figyelmeztetett. A nemek ruházkodási igényeinek eltéréseiből azt is észrevehettük, hogy az újdonságokra fogékonyabb nők nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a mindennapok és ünnepek váltakozásának, a jeles eseményeknek, az emberi élet fordulóinak, azt intenzívebben éltek meg, mint a férfiak, és e viszonyulásukat folyton korszerűsített ruházatukkal árnyaltan ki is tudták fejezni. E társadalomban azonban mégis az öltözködésben szerényebb férfiak voltak a fontosabbak: csupán két-három rend felsőruhájuk pregnánsan kifejezte társadalmi szerepüket és az abból következő presztízsüket. Ezt a hatóságok is ismerték és számon tartották, így a ruházatuk országos jelentőségüket csakúgy jelezte, mint az államhatalom korszerűtlen magatartását az egyenruha biztosításában.

Az ünnepélyes és rituális viselet a két nem egymásra figyelését, kölcsönös értékelését, egymás iránti személyes érzelmeit is kifejezésre juttatta. E társadalomban az egyéni érzelem szerepe nem tagadható. A szerelmes ember lelki kényszert érzett arra, hogy megajándékozza szerelmét, és az ajándék gyakorta volt ruhanemű. Legfeljebb a világ előtt kellett titokban tartania, ha azt a társadalmi konvenciók úgy kívánták meg. Ám még ha a párválasztásban anyagi és társadalmi szempontokat is érvényesítettek, az élet legfontosabb eseményének, az esküvőnek akkor is a párkapcsolatokat kezdeményező darabok váltak szimbólumaivá. Az udvarlás folyamatosan megújított jelképeiből menyasszonyi koszorút, vőlegényjegyet, vőfélypalcát rögtönöztek. Az anyóستól kapott kendő vagy főkötő, akárcsak a menyasszony

családjában készített völegénying egyszerismind a két család szövetségre lépését is szimbolizálta. A székelyföldi viselet kistáji tagolódásának pontos körülhatárolása még várat magára. HAÁZ Sándor megfigyelése szerint átlag nyolc-tíz falvanként mutatkoznak határozott különbségek.⁴ Ezek egy része már csak XIX. század második feléből származó darabjai miatt is újabb kori,⁵ és egyes divatjelenségek átvételével vagy át nem vételével, hagyományos elemek megőrzésével vagy elhagyásával kapcsolatos, más része viszont a korábbi táji sajátosságok továbbvivője. A kérdés mindenképp megérdemel egy árnyaltabb vizsgálatot.

A férfíviselet fennmaradásának általában hamarabb gátat vetett az állami munkavállalás: ahol erre lehetőség volt, ott a férfiak vetkőztek ki hamarabb. Az elszigetelt helyzetű volt kiváltságos falvakban, Csíkban és Udvarhelyszéken többfelé a divaté volt a döntő szó, s ezért itt a nők hagytak fel hamarabb a hagyományokkal. E jelenség is további elemzést érdemelne.

Mindkét neműek viselete főleg a volt jobbágyfalvakban és a szegényebbek körében élt gazdag, spontán utóéletet, itt-ott csaknem napjainkig megőrződve, sőt díszítményében, pl. Marosszéken a zsinórozásában, kivirágozva. Azonban e nagyon is általánosító és ezért talán egyoldalú megfigyelés szintén további finomítást igényel. A múlt századi leírások és a viselet mai állapotának társadalomba ágyazott szembe-

⁴ Ezt tanúsítja az 1950–1994 között, helyszíni gyűjtések nyomán készített, kiadásra váró mintegy 300 vízfestménye is.

⁵ A csíksomlyói búcsút szemlélő NAGY 1857-ben úgy találta, hogy „külsőleg is igen csekély, alig feltűnő egyformaság ömlik el a nagy sokaság öltözködése, s magaviseletén. Nem különbözi őket annyi tarka-barka változatosság, mint a magyar hazának más vidékü vegyes lakóit... Ezen egyforma-viselet azonnal felismerhetővé teszi a székelyt mindenütt.” Idézi KRESZ 1956. 105., 205.

sítése valószínűleg bonyolultabb, árnyaltabb képet tárna elénk, és segíthetne annak a megértésében, hogy mikor, kinek és miért volt fontos a szabad székely, kishemesi vagy éppen a nemesi modell hosszas fenntartása, esetenként milyen szerepet játszott ebben a viselő igénye, a kismesterek kínálata és az értelmiségiek kezdeményezte tudatos hagyományápolás.